

ВІДГУК

офіційного опонента

Кравченко Анастасії Ігорівни

на дисертацію **КУТЛУЄВОЇ ДАР'І ВОЛОДИМИРІВНИ**

«Шляхи розвитку фортепіанного квартету у творчості віденських класиків та австро-німецьких романтиків»,

подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 025 – Музичне мистецтво,

галузі знань 02 – Культура і мистецтво

Актуальність теми дослідження. Пропонована дисертація належить до робіт, предмет дослідницької уваги якої – фортепіанний квартет, донині не отримав в українському музикознавстві комплексного висвітлення, однак пройшов багатоступеневу апробацію в композиторській практиці, зокрема класико-романтичної доби. Історія розвитку камерно-ансамблевого мистецтва позначена зверненням австро-німецьких композиторів до розмаїтих жанрів, інваріантні властивості та атрибутивні ознаки яких заклали основи морфологічної системи академічної музики. Серед них, фортепіанний квартет займає вагоме місце, що спонукало дисертанку до осмислення цього жанру в творчості віденських класиків та австро-німецьких романтиків (В. А. Моцарт, Л. Бетховен, К. М. Вебер, Ф. Шуберт, Ф. Мендельсон, Р. Шуман, Й. Брамс) з точки зору історико-культурної ретроспективи його генезису «як системи взаємозумовлених властивостей» (с. 24). Безсумнівно, подібний ракурс дослідження шляхів моделювання жанру фортепіанного квартету на різних стильових етапах, зокрема, аналіз його структурно-організуючих, акустично-звукових та семантико-комунікативних функцій, що у процесах еволюції відбивають діалектику константного і варіантного в їх дискурсивній єдності, вартує уваги і характеризується науковою доцільністю. Відтак констатуємо, що

проблематика дисертації Кутлуєвої Д. В. має актуальне спрямування та відповідає комплексній темі «Сучасні проблеми історичного музикознавства» (протокол № 4 від 09.11.2016 р.).

Наукова новизна проведеного дослідження та наукове обґрунтування його результатів спирається на релевантний методологічний базис, репрезентативні теоретичні праці провідних українських та іноземних вчених та власні наукові розробки дисертантки. Наукова новизна дослідження полягає у запропонованій моделі осмислення фортепіанного квартету як жанрової системи композиційно й ансамблево взаємозалежних складових. На цьому підґрунті авторкою розкриті жанрово-інваріантні властивості фортепіанного квартету, виявлені класичний і романтичний різновиди жанрового інваріанта, послідовно простежені шляхи еволюції фортепіанного квартету відповідно до історичних та індивідуальних композиторських стилів. У тому числі, в дисертації низка питань набули подальшого розвитку, що торкаються генезису фортепіанного квартету, специфіки ансамблевого письма у вказаному жанрі та мають істотне значення для історичного музикознавства.

Практичне значення одержаних результатів дисертації пов'язане з екстраполяцією особистого ансамблево-виконавського і педагогічного досвіду Кутлуєвої Д. В. у ході теоретичного осмислення й узагальнення. Аналітичні матеріали жанрово-типологічного та історико-стильового дослідження 15 фортепіанних квартетів з творчого доробку В. А. Моцарта, Л. Бетховена, К. М. Вебера, Ф. Шуберта, Ф. Мендельсона, Р. Шумана, Й. Брамса можуть бути використані при розробці курсів лекцій, укладанні навчальних підручників і посібників, програм, навчально-методичних рекомендацій, спецкурсів і спецсемінарів у процесі висвітлення відповідних тем з теорії та історії музики. Вважаємо, що презентовані у дисертації матеріали матимуть практичну цінність для здобувачів вищої та фахової передвищої освіти в опануванні курсів музично-теоретичних дисциплін

(«Аналіз музичних форм», «Стиль і жанр в музиці», «Історія зарубіжної музики» та ін.) та виконавсько-педагогічної майстерності у класах камерного ансамблю («Методика викладання камерного ансамблю», «Педагогічна практика» та ін.). Крім того, простежений у дисертації шлях стадіального оновлення композиційних та семантичних параметрів у загальних процесах жанротворення може стати дороговказом у подальших дослідженнях фортепіанного квартету в камерно-ансамблевій культурі ХХ – поч. ХХІ століть.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. Структура дисертації складається зі вступу, трьох розділів, у яких послідовно висвітлені питання, зазначені у завданнях дослідження, проміжних і загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 229 сторінок, із них основного тексту – 184, список використаних джерел включає 179 позицій (із них 116 – іноземними мовами).

У **Вступі** дисертанткою обґрунтовано актуальність обраної теми, вказано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, визначено його теоретико-методологічні засади, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про особистий внесок здобувачки, апробацію результатів дослідження та публікації, окреслено структуру дисертації.

Згідно поставлених завдань, **Перший розділ** – «Жанрові складові фортепіанного квартету в науковому дискурсі» охоплює питання аналізу історіографії проблеми дослідження та розкриття його теоретико-методологічного підґрунтя. Саме у цьому розділі концептуалізуються основні положення історичного та теоретичного музикознавства, що крізь призму авторського підходу до аналізу фортепіанного квартету, формують «каркас» усієї роботи. Останній, утримує в своїх «мембранах» обрану

дисертанткою когнітивну модель пізнання, що спирається на системне уявлення про жанр та його внутрішньо-контентний зміст.

Постульоване бачення фортепіанного квартету як «жанрової системи» (с. 34) уможлиблює розширення пізнавальних горизонтів і, як відмічає авторка, забезпечує певну виділеність цього жанру із групи споріднених за інструментальним складом ансамблевих творів. Вважаємо, що подібне «замилування» предметом власного дослідження є притаманним практично усім глибоким науковим працям, що дозволяють у подальшому екстраполювати та послідовно поширити їх концепції на інші типи творів та інші рівні жанрової системи музики. Саме такий потенціал ми вбачаємо у роботі Кутлуєвої Д. В., яка успішно застосовує окреслені у Першому розділі теоретико-методологічні принципи в аналізі партитур фортепіанних квартетів австро-німецьких композиторів класико-романтичної доби.

Не можна також оминати увагою, запропоноване авторське тлумачення поняття «фортепіанний квартет» (с. 74), що як тип твору володіє певними артибутивними ознаками (тип композиції, її форма і драматургія, тип ансамблю, тип рольової внутрішньо-ансамблевої взаємодії, способи часо-просторової та звукової організації), які Кутлуєва Д. В. конкретизує та «збирає» у доволі влучне і ємне визначення. Крім того, у Першому розділі вміщена низка цінних спостережень та уточнень, приміром щодо історичного генезису фортепіанного квартету, феномену жанрової пам'яті, особливостей періодизації на стику культурно-історичних епох, інтеграції класико-романтичного досвіду та специфіки міжжанрових кореляцій фортепіанного квартету у внутрішньожанрових, родових та міжродових проекціях. Маємо зауважити, що у ході огляду історіографії дисертантка не тільки аналізує основні поняття, які визначають апарат її дослідження («ансамбль», «жанр», «жанрова модель», «сонатність», «ансамблеве письмо», «тріо-принцип» та ін.), але й розширює предметний і семантичний простір музикознавства завдяки міжвидовим науковим рефлексіям

(приміром, згадаємо поділ на персональний і т.зв. «хоровий» / груповий типи ансамблевої взаємодії та письма тощо, с. 59).

Аналізуючи зміст **Другого** і **Третього** розділів дисертації – «Фортепіанний квартет класичного стилю» та «Фортепіанний квартет епохи романтизму», стає очевидним, що перед дисертанткою тут постало завдання координації кількох параметрів у загальній логіці розгортання матеріалу, а саме: історико-стильового (культурний контекст, стиль епохи, індивідуальний стиль), жанрово-типологічного (органологічна, акустична структура, параметри жанрової стабільності / мобільності), композиційного (форма, драматургія), інтонаційно-тематичного (у т.ч. тембр, фактура, ладо-гармонічні особливості) та безлічі інших найдрібніших параметрів синтаксичної організації звукової ідеї або, за визначенням авторки, «ансамблевого звуко-образу» (с. 36). Однак, сформоване у Першому розділі теоретико-методологічне підґрунтя, що «цементує» форму дисертації, з одного боку, а з іншого – цілком виправданий стильовий підхід на генеральному рівні розподілу емпіричного матеріалу між Другим і Третім розділами, дозволив «вкласти» багатокomпонентний аналіз музичних композицій в чіткі рамки. Це дало змогу не тільки окреслити, але й науково обґрунтувати конкретні етапи функціонування та особливості трансформації жанру фортепіанного квартету в творчості різних митців у епохальні періоди віденського класицизму і романтизму. Безсумнівно, подібна наскрізна стратегія, що вибудувала зв'язки між структурними частинами і елементами тексту дисертації Кутлуєвої Д. В., є логічною, послідовною і не викликає зауважень.

Окремо, варто наголосити на проведеному компаративному аналізі композиторських способів формування квартетних вертикалей і горизонталей з деталізацією принципів ансамблевого письма щодо діалогічних інструментальних взаємодій (паритетних / підпорядкованих, комплементарних / антитетичних) у загальній архітектоніці класичних і

романтичних фортепіанних квартетів, що розкривається дисертанткою на макро- та мікро-композиційному рівнях. До того ж, ідея «підсвічування» цієї проблематики заглибленням у індивідуальні мотивації композиторів як творчих суб'єктів, з конкретизацією специфіки їх мислення (інструментальної, театральної-ігрової, мозаїчної, монтажної) у той чи інший період життєтворчості (зокрема, на стадіях особистісного зростання у професії), а також розгляд проявів аklasичного мислення при домінуванні класичного стилю (і навпаки – ознак класичного мислення у втіленні романтичних інтерпретацій жанру), виводить представлений музикознавчий аналіз камерно-ансамблевих опусів на метамузичний, філософсько-естетичний рівень узагальнень.

Вважаємо, що проміжні і загальні **висновки** дисертації є логічно обґрунтованими та виваженими, відповідають меті й завданням дослідження, містять узагальнені положення отриманих Кутлуєвою Д. В. результатів.

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій у наукових публікаціях. Основні положення та результати дослідження належним чином висвітлені у 6 статтях, що опубліковані у збірках, включених МОН України до переліку фахових наукових видань (4), інших періодичних наукових виданнях України (1) та зарубіжжя (1). У зазначених працях містяться науково доведені результати, що згідно поставлених мети і завдань відповідають проблематиці дисертації, а також характеризуються самостійним, аргументованим викладом та відсутністю ознак порушення академічної доброчесності. Апробація матеріалів дисертації проведена шляхом участі у 10 науково-творчих, науково-практичних конференціях (серед яких 9 – міжнародних та 1 – всеукраїнська), що підкреслює практичну і теоретичну цінність роботи.

У ході **оцінки рівня оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності** маємо вказати на комплексне опрацювання досліджень

теоретико-методологічного змісту, що дозволило Кутлуєвій Д. В. систематизувати концептуальні положення та сформувати власну методологічну стратегію осягнення проблем фортепіанного квартету віденських класиків та австро-німецьких романтиків. Вдало сполучаючи і застосовуючи принципи і підходи загальної та конкретної наукової методології (системний, жанрово-типологічний, історико-еволюційний, історико-стильовий, композиційно-драматургічний, інтонаційно-тематичний та ін.), авторка демонструє здатність до створення типологічних класифікацій, а також структурування аналітичних матеріалів і дотичного фактажу (культурно-історичного, біографічного), в якому легко орієнтуватися. Подібне різномасштабне налаштування дослідницьких опцій – від широких узагальнень до дрібної деталізації, дозволило Кутлуєвій Д. В. наочно продемонструвати деяку асинхронність епохальних та індивідуально-стильових процесів у лоні яких розвивався фортепіанний квартет. Вищезазначене, підтверджує високий ступінь оволодіння науковою методологією та теоретичними основами музикознавчих досліджень.

Загальне позитивне враження від дисертаційної роботи Кутлуєвої Д. В. не виключає наявності **питань** або певних дискусійних моментів, що потребують уточнення. Закономірно, що дослідження жанру фортепіанного квартету як системи взаємозумовлених властивостей у стильових координатах класико-романтичної епохи, виводить авторку на рівень тих смислових вібрацій, що хоча і не перетинають межі музикознавчого аналізу, однак наближають до горизонтів філософії музики. Передусім, йдеться про характеристику модусів авторського мислення у поетиці композиторської свідомості, що спрямовує Кутлуєву Д. В. до осягнення концепту «звукообраз» в камерно-ансамблевій музиці та звукозображальної експресії інструменталізму. Вказані питання не увійшли до переліку дослідницьких завдань, тим не менш здобувачка до них постійно звертається на сторінках дисертації.

Так, на с. 36 роботи Кутлуєва Д. В. висловлює думку, що «певний звуко-образ мають усі жанри стабільних (класичних) камерних ансамблів <...> він виступає не лише як “знак” <...>, але і як носій динамічно-процесуального начала. <...> Ансамблевий звуко-образ перебуває в постійному русі, поступово розкриваючись і набуваючи нових відтінків завдяки комбінуванню інструментальних відносин всередині цієї цілісності, тобто – ансамблевій взаємодії». Надалі подібний підхід до тлумачення звукообразу розкривається дисертанткою у пп. 2.1.2, де робиться висновок про відмінності звукообразів квартетів В. А. Моцарта та Л. Бетховена (с. 120–121). У Третьому розділі авторка звертає увагу на філософські репрезентації Фортепіанного квартету ор. 47 Р. Шумана, що подекуди «породжує враження зупиненого часу, образ глибокого самозанурення» (с. 163). Крім того, відмічає специфічне «“земне” забарвлення» та «“матеріальність” звукообразів» Скерцо з Другого фортепіанного квартету ор. 26 Й. Брамса (с.180). Відтак, у висновках до Третього розділу Кутлуєва Д. В. вказує на «оновлення звукового образу романтичного фортепіанного квартету» (с. 195).

З огляду на це, у нас виникли деякі міркування, що стимулювали запит на продовження дискусії в площині «класичного» музикознавчого аналізу, з одного боку, а з іншого – філософії музичного аналізу:

1. Конкретизуйте, будь ласка, які саме параметри звукообразу як універсальної категорії, – приміром, культурно-історичний, філософсько-естетичний, психологічний, семіотичний, семантичний, речовий або інструментальний (класифікація докт. Н. Рябухи) були релевантними у Вашому дослідженні, що уможливило констатацію процесів оновлення звукового образу романтичного фортепіанного квартету, порівняно з його історичним попередником – класичним?

2. Згідно цитованих вище фрагментів тексту дисертації видається, що Ваше авторське розуміння поняття звукообраз має кілька градацій, зокрема

охоплює ареали: епохи (звукообраз домінантного історичного стилю), жанру (використовується словосполучення «ансамблевий звуко-образ»), або його індивідуально-композиторського втілення у фортепіанних квартетах. У цьому зв'язку, по-перше, хотілося б уточнити Вашу інтерпретацію концепту «звукообраз». По-друге, з огляду на ракурс Вашого дослідження, прошу детальніше охарактеризувати вплив музичної композиції (тип форми і драматургії) та звукоорганізації (інтонаційної, тембрової, фактурної тощо) фортепіанних квартетів В. А. Моцарта та Л. Бетховена на формування постульованої Вами відмінності їх звукообразів.

3. Останнє питання пов'язано з характеристикою звукозображального потенціалу австро-німецького інструменталізму класико-романтичної доби. Зокрема, щодо романтичного фортепіанного квартету в дисертації неоднораз зазначається про застосування «небувалого комплексу засобів для створення у зразках цього жанру світу фантастики» (с. 194) та розгортання численних позамузичних асоціацій (живописно-картинних, театральних, літературно-поетичних). Безсумнівно, виникнення явищ міжмистецької синестезії в музиці обумовлюється конкретним авторським завданням та специфікою композиторського мислення. Так, у загальних висновках Ви вказуєте, що «фортепіанний квартет класичного стилю постає впорядкуванням генетичних властивостей жанру в контексті панування *риторичного* мислення» (с. 202). У світлі використання компаративного методу дослідження охарактеризуйте, будь ласка, так само лаконічно, який тип мислення відповідає добі Романтизму?

Водночас відмітимо, що висловлені міркування і запитання не заперечують актуальності теми дослідження та наукових здобутків його авторки. Загальний обсяг дисертації є нормативним, оформлення списку використаних джерел, цитат і посилань у тексті дисертації відповідає діючим бібліографічним вимогам Національного стандарту України

8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Маємо констатувати, що загальні і проміжні висновки вповні висвітлюють зміст праці та її наукову новизну.

Висновок. Відтак резюмуємо, що дисертаційне дослідження Кутлуєвої Дар'ї Володимирівни на тему «Шляхи розвитку фортепіанного квартету у творчості віденських класиків та австро-німецьких романтиків» за актуальністю, ступенем наукової новизни, теоретичною і практичною цінністю здобутих результатів та обґрунтованістю висновків відповідає спеціальності 025 – Музичне мистецтво (галузі знань 02 – Культура і мистецтво), вимогам пп. 5–9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою КМУ від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами згідно Постанови КМУ № 341 від 21.03.2022 р.), а також нормам, встановленим наказом МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертацій» (від 12.01.2017 р. № 40), що дає обґрунтовані підстави для присудження Кутлуєвій Д. В. ступеня доктора філософії зі спеціальності 025 – Музичне мистецтво.

Офіційний опонент:

доктор мистецтвознавства,
доцент кафедри культурології та
міжкультурних комунікацій
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв

НАЦІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
ПІДПИС ЗАСВІДЧУЄ

А. І. Кравченко

НАЧАЛЬНИК ВІДДІЛУ КАДРІВ ТА
ДОКУМЕНТОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Л. Стеценко